

de nombreuses pages dans son propre historique ? Guyot n'a jamais 'porté' d'armes, si ce n'est au sein de la Résistance et ne sera complètement démasqué que bien après la Libération qui le vit plastronner à la tête du comité directeur de la résistance namuroise.

Si le livre de Flore Plisnier s'était intitulé *La collaboration au Pays noir*, nous le couvririons de louanges méritées, car il fournit à l'historien de bonnes données chiffrées et des interprétations sociologiques (parfois plus légères). Mais voulant couvrir 'tout' et 'tous', réaliser en un temps record l'enquête sur les autres régions, l'auteur a été contraint d'utiliser de seconde main les travaux déjà publiés d'autres historiens plutôt que de recourir à des sources inédites. Elle nous livre un pâté d'alouettes et de cheval dans lequel les autres régions francophones ne sont qu'alouettes et garnitures. En somme, elle enfonce la porte ouverte du "il y a eu des collaborateurs francophones", thème que la longue liste des travaux consultés montre largement exploré déjà. En agissant de la sorte, elle tombe, peut-être à son corps défendant, dans ce qui n'est plus qu'argument de *marketing* livresque dans une Belgique en crise, argument qui lui offre en outre le bonheur rare d'une publication simultanée en néerlandais et d'un large écho médiatique... L'enfer, on le sait bien, 'c'est les autres', même s'il est pavé de bonnes intentions.

Francis Balace

ROGER RUTTEN

«Wit & zwart. Verzet en collaboratie
in een Vlaams dorp»

Berchem, Epo, 2008, 365 p.

Het is intussen toch al enkele decennia dat de geschiedschrijving over de Tweede Wereldoorlog in België een tendens tot verwetenschappelijking doormaakt. Met name de lokale historiografie heeft al lang de oude wit-zwart en goed-fout dichotomie verlaten en heeft fenomenen als verzet en collaboratie in een bredere maatschappelijke context en een langetermijnperspectief geplaatst. Niettegenstaande de herinnering aan uitgesproken houdingen zoals verzet en collaboratie nog altijd een dominante plaats inneemt binnen de collectieve beeldvorming over de oorlog, is toch geleidelijk aan het bewustzijn doorgedrongen dat het hier engagementen betrof van een minderheid van de bevolking die noch in de tijd noch in de ruimte geïsoleerd mogen worden. Zo werden het beter te situeren en te begrijpen elementen binnen een als meerduidig ervaren periode. Het taaie beeld van een eenduidig beleefde bezetting gedomineerd door een scherpe tegenstelling tussen samenwerking en tegenwerking, maakte op die manier plaats voor een meer genuanceerde en minder moreel beladen visie. Een dergelijke pluriforme invalshoek moet niet noodzakelijk een 'kleuriger' plaatje van de bezetting opleveren maar wel een beeld dat, afhankelijk van de plaats, het tijdstip en de sociale groepen die in het onderzoek betrokken worden, plaats biedt aan een 'veelheid' aan oorlogsbelevingen.

De Inleiding tot de lokale geschiedenis van de 19de en 20ste eeuw prijst al twee opeen-

volgende edities de lokale monografie aan als een uitstekend kader om de Tweede Wereldoorlog op een dergelijke globale manier te benaderen, al moet er meteen op gewezen worden dat er nog altijd bitter weinig modelstudies over Belgische/Vlaamse gemeenten voorhanden zijn. Het boek *Wit & zwart. Verzet en collaboratie in een Vlaams dorp* is dat zeker niet. Auteur Roger Rutten, een gewezen hogeschooldocent en didacticus, heeft ook geen totale oorlogsgeschiedenis willen brengen. Hij koos bewust voor een confronterende beschrijving van de twee meest tot de verbeelding sprekende houdingen, verzet en collaboratie. Het decor waartegen dit zich afspeelt is zijn geboorteplaats Zonhoven, een kleine gemeente in het centrum van de provincie Limburg.

Hoewel het boek haast uitsluitend evenementen uit Zonhoven aanhaalt, wordt de naam van de gemeente niet vermeld in de ondertitel omdat Rutten zijn bevindingen wil extrapoleren naar het oorlogsverleden van eender welke Vlaamse gemeente, of zoals tijdens de persvoorstelling in april 2007 weinig bescheiden werd gesteld: “Het werk geeft vooral een impressie van hoe in het héle Vlaamse land tussen 1940 en 1945 dorpingen, stedelingen, gemeentenaren tegenover de Duitsers en mekaar stonden, hoe ze met elkaar omgingen, welke conflicten daaruit voortsporen en wat daarvan de gevolgen waren”⁶. Een dergelijke vlakke voorstelling staat nu net haaks op de realiteit van een rijk geschakeerd, meerduidig oorlogsverleden. Hoe zou

Zonhoven, een plattelandsgemeente met amper 6.500 inwoners (in 1940), nu overigens als voorbeeld kunnen dienen voor de rest van Vlaanderen? Daarenboven kom je als lezer haast niets te weten over het vooroorlogse Zonhoven. Het eerste deel valt meteen met de deur in huis bij 10 mei 1940, zonder voorafgaandelijke sociaal-economische schets van de gemeente aan de vooravond van de inval. Je komt zelfs niet te weten met welke politieke constellatie de gemeente de bezetting binnentrad.

De opbouw van *Wit & zwart* is van die aard dat het volledig de gepolariseerde beeldvorming van de oorlog ondersteunt. Deel één (*Hoe de bezetting tot verzet leidde*) haalt enkele heel specifiek aan de bezetter en de bezettingsperiode gerelateerde elementen aan die bekend staan als verklarende factoren voor verzet: Duitse vrijheidsbeperkende verordeningen, de gebrekkige voedseldistributie en de verplichte tewerkstelling. Op zich biedt dit een uitstekende invalshoek om de vele gevoeligheden bloot te leggen die aan de basis van een verzetshouding lagen, ware het niet dat ze in even belangrijke mate moet aangevuld worden met niet direct aan de bezetting gerelateerde factoren zoals ideologische motieven (waarvan de auteur enkel het patriottisme noemt), functionaliteit (de mate waarin kandidaten in een verzetsorganisatie betrokken geraakten vanuit de ‘bruikbaarheid’ van hun profiel), relationele netwerken en persoonlijkheidskenmerken. Deze bijkomende verklaringsgronden zag de auteur over het hoofd, net zoals ook

⁶ www.rogerrutten.com [augustus 2008].

verduidelijkingen over de collaboratie of over de vele facetten van het vooroorlogse dagelijkse leven die zich in oorlogstijd gewoon doorzetten en die kunnen verklaren waarom er nu net bij velen niet aan verzet gedacht werd.

Een uitvoerig hoofdstuk wordt binnen dit eerste deel besteed aan het tijdelijke verblijf in Zonhoven van 111 (op andere plaatsen in het boek 110) ‘verplichte uitwijkingen’. Het ging hoofdzakelijk om Joodse migranten uit Antwerpen die door de Commissie van Openbare Onderstand werden ondergebracht in leegstaande particuliere woningen. In april en juli 1941 mochten 78 van hen nog even naar huis terugkeren. De uiteindelijke lotsbestemming van de Zonhovense Joden kon niet volledig achterhaald worden, behalve dan dat 47 onder hen overleden na deportatie. Dit hoofdstuk over het gedwongen verblijf van Joodse vluchtelingen in de gemeente had eigenlijk op een andere plaats in het boek moeten staan. Het is weinig functioneel binnen een opsomming van een reeks Duitse maatregelen die reële wrevel bij de plaatselijke bevolking heeft teweeggebracht. Onafgezien van vier Joodse kinderen die bij moedige Zonhovense burgers een clandestien onderduikadres vonden, bracht het hele gebeuren maar weinig behulpzaamheid met zich mee.

Het tweede deel, het eigenlijke corpus van het boek, handelt hoofdzakelijk over het Zonhovense verzet. Als “oerbron” (p. 147) voor dat verzet haalt de auteur terecht het Belgisch patriottisme aan, maar daar houdt zijn verklaringskader ook op. Hij

onderscheidt in grote lijnen twee lokale ‘verzetsclusters’ die hij verder nergens verduidelijkt: langs de ene kant het links-burgerlijke Onafhankelijkheidsfront, langs de andere kant het door militairen gedomineerde Geheim Leger. Om het lokale verzet beter te kunnen begrijpen hadden deze twee grote organisaties eigenlijk kort geduid moeten worden, zeker wanneer op een breed lezerspubliek gemikt wordt. In plaats van de plaatselijke ontwikkelingen in Zonhoven systematisch af te wegen tegen de nationale tendensen, krijgen we enkel op zichzelf staande anekdotes geserveerd. Dat de auteur bovendien niet vertrouwd is met de verzetsliteratuur blijkt ook uit de systematische verwarring van het Onafhankelijkheidsfront met de pas in februari 1944 opgerichte Patriottische Milities en enkele kemels zoals “het Légion Nationale, het latere Geheim Leger” (p. 164) en “de groep G van het Geheim Leger” (p. 190).

Gebrek aan contextualisering is dus de grootste tekortkoming in dit boek. Het is nochtans niet zo dat er geen plaats voor kon worden uitgetrokken want al bij al had het verzet in Zonhoven een bescheiden omvang, toch als we afgaan op de concrete activiteitsgraad. De verzetsacties die de revue passeren zijn van een anekdotisch niveau en ook niet altijd even relevant. Zo wordt bvb. in het hoofdstuk over sabotageacties uitgebreid ingegaan op de voor de Groep G gearachuteerde meestersaboteur Leon Engelen (o.a. betrokken in de spectaculaire *Grande Coupure*). Engelen, enkel met Zonhoven verbonden door zijn afkomst, hoeft hier geen plaats want zijn verzets(net)werk situeerde zich helemaal elders. Een andere grove tekortkoming in dit verband is ook

de onvolledige beschrijving van de ‘greep naar de macht’ van de lokale Nieuwe Orde. De lezer heeft al te lang op zijn honger gezeten wanneer hij pas op pagina 232 te weten komt dat Zonhoven al voor de oorlog een VNV-burcht was. Welke politieke familie(s) dat VNV nu tijdens de bezetting precies verving, wordt -zoals eerder aangehaald- niet ter sprake gebracht. De VNV-infiltratie wordt op die manier wel heel onvolledig belicht. Dezelfde opmerking geldt overigens ook voor het laatste hoofdstuk waarin de auteur de al even onvergeeflijke tekortkoming begaat door het naoorlogse herstel van de democratische instellingen en de installatie van een nieuw gemeentebestuur onbesproken te laten.

In hoofdstuk 8 (*De strijd tegen de ‘zwarte weerspanningheid’*) wordt een climax bereikt in de beschrijving van de spanningen tussen plaatselijke Nieuwe Orde-elementen en het verzet, met als hoogtepunt de moord op politieagent Leon Loos in oktober 1943 door een partizaan uit het nabije Diepenbeek. Verklaringen voor het toenemend aantal geweldplegingen, waarvan in Limburg de intensiteit toch afwijkt van deze in de rest van Vlaanderen, moeten we in dit boek niet zoeken. De inhoud blijft daarvoor te zeer steken op een fragmentarisch-beschrijvend niveau.

Hoewel Rutten onderstreept “geen schandaalkroniek” te willen brengen (p. 293), doet hij toch ijverig zijn best om het plaatselijke oorlogsgebeuren in haar meest gepolariseerde gedaante naar voor te brengen, met onderwerpen als de liquidatie van collaborateurs, de reactie hierop (de antiterreur), het stuk

‘SD en verraad’(correcter ware geweest Sipo-SD, de Duitse politiedienst die een belangrijk aandeel had in de vervolging van het verzet en waarover de auteur zich enkel in ongenueanceerde termen als “maffiapraktijken, geweldenaars en ordinaire boeven” uitspreekt) en vele smeuijge details over diverse aspecten van de straatrepressie. Met betrekking tot dit laatste lezen we een *in extenso* weergegeven maar opnieuw onvoldoende gecontextualiseerde passage uit de memoires van gemeentesecretaris Jaenen, een mooi ego-document van een lokale gezagsdrager die in de septemberdagen van 1944 moeilijkheden krijgt met het verzet maar uiteindelijk door het militair gerecht buiten vervolging wordt gesteld.

Het boek eindigt met een stuk over de in mineur eindigende verzetsfinale, gekenmerkt door interne rivaliteit en de opkomst van ontspoorde verzetsgroepen en bendes (o.a. de beruchte ‘Bende van de Dameskous’) als gevolg van een toenemende normvervaging sinds de tweede helft van de bezetting. De aandacht die aan deze interessante problematiek wordt besteed is echter te gering om er nieuwe elementen in terug te vinden. Misschien had de auteur wat meer kunnen doen met het gerechtelijk dossier tegen de Bende, waarvan het onduidelijk blijft of hij deze nu al dan niet consulteerde. Hoewel de auteur duidelijk heel uiteenlopende bronnen heeft geraadpleegd (inclusief interviews met betrokkenen en hun familieleden), hadden de bibliografie en de voetnoten explicieter en vollediger mogen zijn. Zo ontbreken alle mogelijke verwijzingen naar geconsulteerde naoorlogse strafdossiers.

De auteur laat niet na om op sommige plaatsen een persoonlijk moreel oordeel te geven, al blijft hij daar meestal vrij sereen bij. Het overigens in een vlotte en heldere stijl geschreven boek heeft geen wetenschappelijke pretenties maar kwam tot stand vanuit een duidelijk geformuleerd engagement: “Hier dus mijn monument voor de helden”. Met de helden wordt het verzet bedoeld, en net dit standpunt leidde ertoe dat het Zonhovense college geen subsidie aan *Wit & zwart* wou toekennen wegens ‘te delicaat’.

Wiemet de Belgische bezettingsgeschiedenis enigszins vertrouwd is, kan er zich toch stilaan beginnen over verbazen dat bijna 70 jaar na de gebeurtenissen een lokale oorlogsgeschiedenis nog op zoveel zere tenen kan trappen. Nu de betrokken generatie wegvalt en de wetenschappelijke consensus over het oorlogsverleden groeit, zou je geen inleiding meer verwachten die opent met “Een boek schrijven over de Tweede Wereldoorlog in je dorp, is om problemen vragen”. Maar zoals gezegd heeft het geëngageerde uitgangspunt van de auteur hier veel mee te maken. Misschien had een wetenschappelijker werk zonder ‘helden’ een betere kans gemaakt. Dit leidt naar de essentiële tekortkoming van het boek: inhoudelijk te arm en anekdotisch en te weinig contextualiserend om het als voorbeeld te stellen voor het oorlogsverleden van de gemiddelde Vlaamse gemeente in oorlogstijd en methodologisch een grote sprong terug in de tijd naar een aanpak die de wetenschappelijke geschiedschrijving al zo lang als voorbijgestreefd heeft beschouwd. Het gevaar is reëel dat de lezer een onverantwoord en onvolledig beeld overhoudt aan een lokale gemeenschap

in oorlogstijd die volledig overschaduwd leek door een strijd tussen verzet en collaboratie, een hopeloos ouderwets beeld van een bezetting gedomineerd door slechts twee kleuren: wit & zwart.

Jan Laplasse

LIEVEN SAERENS
**«De Jodenjagers van de Vlaamse SS.
Gewone Vlamingen?»**
Tielt, Lannoo, 2007, 301 p.

Poursuivant inlassablement son travail de recherche sur la persécution de la population juive de notre pays, Lieven Saerens nous apporte avec *De Jodenjagers van de Vlaamse SS* un nouvel éclairage sur la période de l’occupation nazie. Dans cet ouvrage, l’historien pose son regard sur ces SS flamands qui se sont ‘illustrés’ dans la traque des Juifs aux heures les plus sombres de la guerre. En suivant ces “chasseurs de Juifs”, nous découvrons l’horreur de l’entreprise nazie au quotidien. Dans la flopée de travaux relatifs à l’histoire de l’extermination des Juifs de Belgique publiés ces dernières années, le dernier ouvrage de Lieven Saerens a ceci de particulier qu’il comble une lacune.

Car, si on ne compte plus les études traitant de la Seconde Guerre mondiale, une période qui à l’évidence nous occupe toujours, il reste encore de nombreuses zones d’ombre à éclairer. Ainsi, nous savons peu de choses de la façon exacte dont s’est organisée la traque contre les Juifs de notre pays. Dans cette optique, l’ouvrage de Lieven Saerens contribue à une meilleure compréhension du